Rapport

Toekomstverkenning en plan Wolwevershaven

Voor: Gemeente Dordrecht

- Conny van Nes, Senioradviseur Erfgoed
- Rick Naaktgeboren, Opgavemanager Levendige Binnenstad

Door: Mobiel Erfgoed Centrum

- Martine van Lier Directeur
- Emmy von Faber Communicatiemedewerker

Oktober 2019

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Deel 1 Toekomstverkenning Wolwevershaven 4

1. Verleden, heden, toekomst 4

1.1 Achtergrond en doel van de Toekomstverkenning Wolwevershaven 4

1.2 Plan van aanpak 4

1.3 Coproductie met de omwonenden 4

1.4 Voorgeschiedenis Wolwevershaven 5

1.5 Feiten en cijfers over de cultuurhistorische waarde 6

1.6 Maatschappelijke trends 9

1.7 Beleidskaders van de gemeente en provincie 11

1.7.1 Bestemmingsplan Historische Binnenstad (2011) 11
1.7.2 Beeldkwaliteitsplan Binnenstad 14
1.7.4 Beleidsvisie Dordtse Binnenhavens 15
1.7.5 Regels voor historische binnenschepen in de Wolwevershaven 15
1.7.6 Coalitieakkoord 2018-2022 16
1.7.7 De opgave Levendige Binnenstad 16
1.7.8 Evenementenbeleid 17
1.7.9 De Waterdriehoek en de Erfgoedlijn Waterdriehoek 17
1.7.10 Verhaallijn van het NBTC 'Nederland Waterland' 19

2. De omwonenden aan het woord 20

2.1 Een samenhangende visie voor de Wolwevershaven 20

2.2 Bewonersbijeenkomsten 20

2.5.1 Werkbijeenkomst bewoners historische schepen 20
2.5.2 Werkbijeenkomst alle bewoners en gebruikers Wolwevershaven 23

2.3 Gesprekken met betrokken organisaties 25

3. Toekomstverkenning Wolwevershaven 26

3.1 Kernwaarden en kwaliteiten 26

3.2 Suggesties voor versterking Wolwevershaven 27

3.2.1 Herinrichting Kuipershaven 28
3.2.2 Synode 5D met 3D virtuele reconstructie van panden en schepen 29
3.2.3 Maritieme expositie in Dordts Patriciërshuis 29
3.2.4 Steigerplan Historische haven Wolwevershaven 30
3.2.5 Schroevendok Straatman als cultureel podium 32
3.2.6 Maritieme Dochters van Dordrecht 32

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

3.2.7 Pieter Boele op stoom 33
3.2.8 Aansluiten bij de riviercruiseschepen 33
3.2.9 Prettige buitenruimte 34
3.2.10 Taskforce verduurzaming Wolwevershaven 35

Deel 2 Plan Wolwevershaven 36

4. Hoe verder? 36

4.1 Sociaalmaatschappelijke karakteristieken en kwaliteiten 36

4.2 Richting uitvoering 36

4.3 Een snelle start hoeft niet te wachten 37

4.4 Ontwikkeladvies 38

5. Communicatie en participatie 40

5.1 De communicatieopgave 40

5.2 De communicatie-uitgangspunten 40

BIJLAGEN 41

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

Voorwoord

Deze Toekomstverkenning Wolwevershaven schetst een beeld van een prachtig stukje Dordrecht met een interessante geschiedenis en een mooie toekomst. Deze toekomstverkenning heeft een horizon van tien jaar en vormt een verbindend document voor diverse ideeën en ontwikkelingen die spelen in en om de Wolwevershaven. De toekomstverkenning is bedoeld als inspiratiebron, waarmee omwonenden, organisaties in de buurt, de gemeente en de provincie toekomstkansen kunnen benutten en realiseren.

Deze toekomstverkenning is gerealiseerd in samenspraak met de omwonenden en met ondersteuning van twee adviseurs van het Mobiel Erfgoed Centrum. In twee intensieve bewonersbijeenkomsten en via een aantal interviews en documenten is een beeld gekregen van de kernwaarden van de Wolwevershaven en van de wensen en ideeën van de omwonenden.

1: Wolwevershaven in vogelvlucht

Deze Toekomstverkenning met een plan voor de Wolwevershaven zal worden voorgelegd aan het stadsbestuur van de gemeente Dordrecht. Na instemming van het college van B&W wordt de verkenning gedeeld met alle omwonenden en betrokkenen bij de Wolwevershaven. De verkenning kan dan gebruikt worden als kader om de plannen voor de Wolwevershaven uit te werken en gefaseerd te realiseren. Daarbij is het de kunst om de verkenning te koppelen aan diverse ontwikkelplannen die al spelen in en om de Wolwevershaven, zodat de Wolwevershaven daarmee kan ‘vingerlassen’ en tot sterke verbindingen kan komen.

Sommige ideeën zijn al op korte termijn aan de orde, andere komen wellicht later aan bod. Daarom is bij de deelplannen in het plan vermeld of zij op de korte, middellange of langere termijn kunnen worden opgepakt.

Tijdens het maken van de Toekomstverkenning Wolwevershaven werd duidelijk dat er bij een aantal betrokkenen zeker energie en motivatie aanwezig is om ideeën te realiseren die de kwaliteiten van de Wolwevershaven te versterken, waarbij wel als duidelijke voorwaarde genoemd is dat deze het woongenot van de bewoners niet mogen aantasten.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

Deel 1 Toekomstverkenning Wolwevershaven

1. Verleden, heden, toekomst

1.1 Achtergrond en doel van de Toekomstverkenning Wolwevershaven

Een aantal omwonenden van de Wolwevershaven en medewerkers van de gemeente Dordrecht hebben samen geconstateerd dat er al veel initiatieven zijn opgepakt voor de Wolwevershaven, maar dat het goed zou zijn om deze bij elkaar te brengen in een integraal plan met een gezamenlijke visie. De gemeente Dordrecht heeft daarop aan het Mobiel Erfgoed Centrum gevraagd om een toekomstverkenning en een uitvoeringsplan op te stellen voor de Wolwevershaven. Het verzoek daarbij was om de verbinding tussen de haven (schepen en schroevendok), de kade (openbare ruimte) en de panden (woningen en bedrijfspanden) te versterken. Het doel is om de cultureel-recreatieve waarden van de Wolwevershaven nog beter tot hun recht te laten komen.

1.2 Plan van aanpak

Een voorwaarde voor een duurzame ontwikkeling van de Wolwevershaven is dat er maatschappelijk en politiek draagvlak bestaat voor de toekomstverkenning. Politiek draagvlak op gemeentelijk en provinciaal niveau is er middels de Opgave Levendige Binnenstad en de Erfgoedlijn Waterdriehoek. Maatschappelijk draagvlak zal in de loop van dit project onderzocht worden middels twee werkbijeenkomsten met omwonenden, maatschappelijke organisaties en ondernemers. De wensen en ideeën zullen via een aantal interviews verder worden verkend.

1.3 Coproductie met de omwonenden

De toekomstverkenning moet kleur geven aan het karakter van de Wolwevershaven en de directe omgeving én richting geven aan de diverse strategische discussies over de ontwikkeling van de binnenstad van Dordrecht. De toekomstverkenning bespreekt welke kansen we zien en wat we kunnen doen om die kansen te verzilveren. Daarbij gaat de verkenning in op wat de rol is van de bewoners, de maatschappelijke partners, ondernemers en de gemeente.

De toekomstverkenning vraagt aandacht voor het behouden en versterken van het maritieme en cultuurhistorische karakter van de Wolwevershaven als één van meest pittoreske binnenstadshavens van Dordrecht. De verkenning vraagt ook aandacht voor het behouden van het eigen karakter van de Wolwevershaven voor bewoners, gebruikers en bezoekers en natuurlijk ook voor het bewaken van de leefbaarheid en

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

het versterken van de saamhorigheid van de eigenaren en bewoners van de panden, woningen en schepen aan de Wolwevershaven.

Met een gemeenschappelijke en inspirerende visie die de toekomst schetst en inspeelt op de unieke kwaliteiten van de Wolwevershaven kan deze een perspectief bieden, dat zowel de omwonenden als de bezoekers zal aanspreken. Naast het versterken van het karakter van de Wolwevershaven en het geven van richting aan de diverse strategische discussies over de ontwikkeling van de binnenstad is deze toekomstverkenning ook een kans om samen met bewoners, maatschappelijke partners en gemeente te kijken hoe deze visie gerealiseerd kan worden. Het uitvoeringsplan geeft hiervoor een voorzet. Door gezamenlijk te werken aan een vervolgtraject kan er saamhorigheid en draagvlak groeien, waarvoor interactie tussen de omwonenden en de gemeente een belangrijke voorwaarde is.

1.4 Voorgeschiedenis Wolwevershaven

2: Nieuwe Haven en Wolwevershaven

De Wolwevershaven werd gegraven in 1609. Door de verbinding met de rivier kon de doorstroming verbeteren om de verzanding van de Nieuwe Haven tegen te gaan. Langs de kades van de Wolwevershaven werden vooral bedrijven gevestigd, zoals nu nog goed te zien is aan de grote pakhuizen. Daaronder waren veel wolwevers, die zich toelegden op het bereiden van laken. Naar hen werd de haven genoemd. In de zeventiende en achttiende eeuw vestigden steeds meer gegoede burgers zich aan de Wolwevershaven. Aan de Kuipershaven vestigden zich in de zeventiende en achttiende eeuw vooral kuipers en wijnhandelaren, zoals nog te zien is aan de rijke bebouwing. Het Vlak is een brede bestrate ruimte die vroeger functioneerde als plein.

De haven heeft de vorm van een langgerekte driehoek, waarvan de punt toegang geeft tot de rivier en de brede kant via de lage vaste Roobrug tot de Nieuwe Haven. De drie kades heten de Wolwevershaven, het Vlak en de Kuipershaven. De beide lange kades zijn bij de punt van de haven met elkaar verbonden door de Damiatebrug. De zuidelijke punt van de haven, het Damiatebolwerk, is gebouwd als onderdeel van de stadsverdediging. De noordelijke punt, het Groothoofd, bevat de 14^{e} eeuwse stadspoort Groothoofdspoort, die uitkijkt over het drierivierenpunt waar de Oude Maas, de Merwede en de Noord samenkomen.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

.

1.5 Feiten en cijfers over de cultuurhistorische waarde

De Wolwevershaven kent 28 rijksmonumenten. Hieronder vallen 22 woonhuizen, waarvan de oudste dateert uit 1658 en de jongste uit begin 20e eeuw, en waarvan één pand tevens een monumentale tuinkoepel en een folly bevat. Verder staan aan de Wolwevershaven 2 monumentale gebouwen, waaronder het pakhuis Stockholm. Tevens staan er 7 gemeentelijke monumenten.

3: Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten

De Wolwevershaven kent eveneens 2 monumentale weg- en waterwerken: de opvallende Scheepslift met schroevendok Straatman uit 1928 en de ijzeren ophaalbrug Damiatebrug uit 1855.

4: Damiatebrug

Het Vlak kent 5 rijksmonumenten en 1 gemeentelijk monument, die gebouwd zijn in de 18e en 19e eeuw. Ze zijn in gebruik als woonhuis, als winkelpand en als horecapand.

De Kuipershaven kent 9 rijksmonumenten, waaronder 9 gebouwen en 7 woonhuizen. Het pand op de hoek van het Vlak en de Nieuwe Haven, ook het Huis met de Hoofden genoemd, is eveneens een rijksmonument, maar is formeel gesitueerd aan de Nieuwe Haven. Daarnaast kent de Kuipershaven 11 gemeentelijke monumenten.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

.

.

De Scheepslift met schroevendok Straatman is gebouwd in 1928, tegenover de Machinefabriek L. Straatman Ketelmakerij. Het dok werd gebruikt om schepen aan de achterzijde uit het water te lichten, zodat vanaf drijvende, houten vlonders de scheepsroeren en schroeven gerepareerd of vervangen konden worden. Het schroevendok is een verkorte vorm van een scheepsdok, waarin een heel schip drooggezet kan worden. Met een schroevendok kan alleen het achterschip omhoog getakeld worden.

5: Schroevendok Straatman

De scheepslift met schroevendok Straatman is de enige scheepslift in deze vorm die in Nederland nog bestaat. Het is van belang vanwege de bouwhistorische-, industrieel-archeologische- en typologische waarde. De takel is van industrieel-archeologische belang als zeldzaam voorbeeld van een vroeg twintigste-eeuwse inrichting voor scheepsreparatie in een binnenhaven. De takel is van bouwhistorisch belang vanwege de kwaliteiten van het ontwerp, vanwege de detaillering en de materiaaltoepassing. De scheepstakel heeft typologische waarde en heeft een historisch-functionele relatie met de bedrijvigheid aan de Kuipershaven en het bedrijf van de familie Straatman[1].

In de afgelopen decennia is in de Wolwevershaven een bijzondere verzameling van historische (vracht)schepen bij elkaar gekomen. Zeilende vrachtschepen zoals Klippers en Tjalken, maar ook een Hasselter Aak en een Steilsteven. Ook is de Wolwevershaven de vaste thuishaven van meerdere Luxe Motors, waar al direct bij de bouw een motor is ingebouwd en de schipper overdekt kon sturen. Tot slot liggen er diverse sleepboten die zo bepalend zijn geweest voor het beeld van Dordrecht op de rivier. Het betreft in alle gevallen geklonken schepen die gebouwd zijn in de periode van ca. 1890 t/m de dertiger jaren van de 20e eeuw. Totaal zijn er momenteel 19 vaste ligplaatsen.

Zonder tussenkomst van overheid en/of subsidie hebben de schippers/eigenaren van de schepen veel tijd, geld en energie besteed om de schepen in zo oorspronkelijk mogelijke staat te herstellen. Voor de schippers is het meer dan een woning, het is ook een manier van leven. Bijzonder is de manier waarop de schepen langs elkaar zijn afgemeerd. Dat is niet gebruikelijk in Nederland. Met de schepen wordt niet meer

1 Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

beroepsmatig gevaren, maar in de zomer zijn de schepen door het hele land te vinden. De schepen voldoen ook allemaal aan de modernste eisen op gebied van veiligheid (marifoon en AIS) en zijn allemaal CVO gekeurd.

De kades worden regelmatig gebruikt voor werkzaamheden ten behoeve van de schepen. Het maken van een nieuwe mast of zwaarden of klinkwerkzaamheden aan een bijboot. Hiervoor zijn op de kade diverse werkplekken ingeruimd. De historische schepen in de museumhaven Wolwevershaven zijn als geregistreerd varend erfgoed opgenomen in het Register Varend Erfgoed Nederland, dat ressorteert onder de Federatie Varend Erfgoed Nederland. Nederland heeft als Waterland een grote en rijk gesorteerde vloot aan varend erfgoed weten te behouden, die het waard is om gepresenteerd en bekend gemaakt te worden.

6: Register Varend Erfgoed Nederland

De Kuipershaven kant van het water wordt nu met name gebruikt voor passanten, d.w.z. schepen die voor kortere tijd afmeren in Dordrecht. Zeker in de zomer meren hier de kleinere passagiers/charterschepen af.

De Rijnstoomsleper Pieter Boele, gebouwd in 1893 op de scheepswerf van Boele in Slikkerveer, is als de enige nog bestaande Rijnsleper een uniek schip en als pronkstuk door het Maritiem Museum Rotterdam in langdurige bruikleen gegeven aan Dordrecht.

7: Informatiebord Rijnstoomsleper Pieter Boele

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

1.6 Maatschappelijke trends

Het toerisme stijgt wereldwijd, mede als gevolg van de ook in andere delen van de wereld dan in Europa toenemende welvaart. Dit leidt tot een toename van het inkomend toerisme naar Nederland, de meeste toeristen komen uit de buurlanden Duitsland, België en Engeland. Ook de dagrecreatie in Nederland neemt toe, maar met ongeveer de helft van de toename van toeristen uit het buitenland. De aantrekkingskracht van Nederland voor cultuurtoeristen is gestegen. Dit is merkbaar door het aantal bezoekers aan Werelderfgoedsites, maar ook aan culturele activiteiten. Sommige mensen ervaren ook een keerzijde; zij vinden de 'hotspots' in Amsterdam soms te druk. Anderzijds levert toerisme ook inkomsten en banen op. Daarom is de inzet van het NBTC Holland Marketing van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat vooral om te komen tot spreiding van toeristen en dagrecreanten[2]. Amsterdam had in 2018 ongeveer 17 miljoen toeristische bezoekers tegenover 2,5 miljoen bezoekers aan Dordrecht. Het culturele aanbod in Dordrecht trekt samen zo'n 400.000 bezoekers. Evenementen in Dordrecht brengen zo'n 1,1 miljoen bezoekers in beweging.

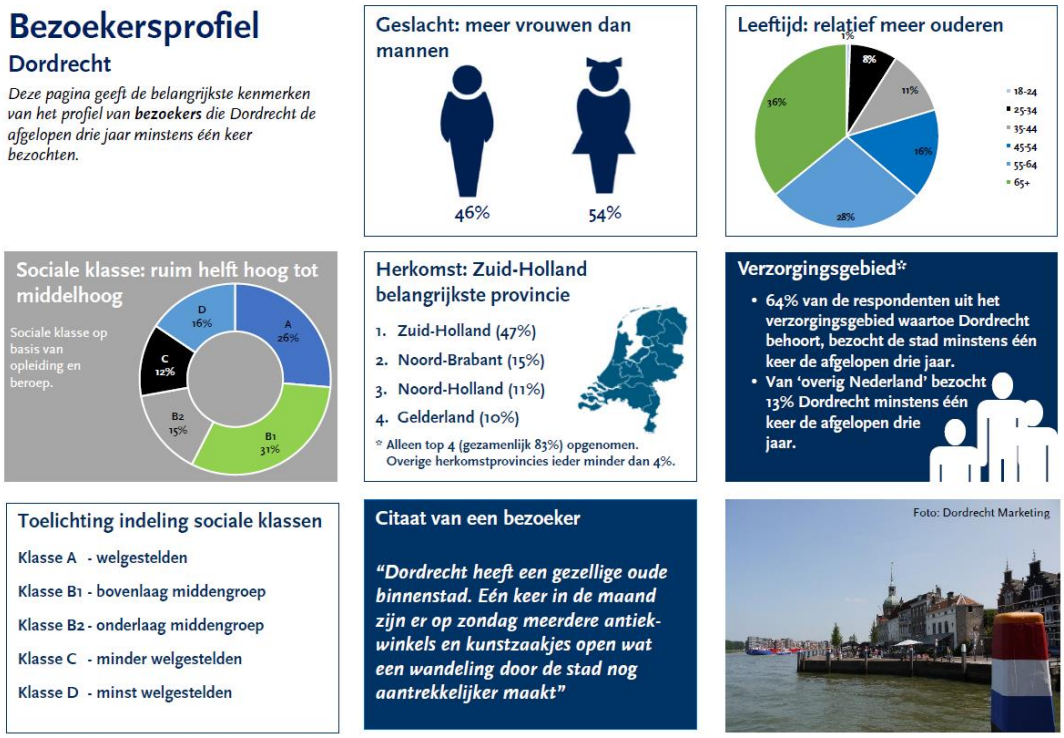

8: Bezoekersprofiel Dordrecht

[2]Toerisme in perspectief – juli 2018, NBTC Holland Marketing

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

De actieve en passieve deelname aan cultuur neemt, na een afname tijdens de financiële crisis tussen 2008 en 2014, inmiddels weer toe. Het aantal bezoeken aan en het aantal mensen werkzaam in concerten en podiumkunsten neemt toe, evenals het aantal bezoekers aan musea. Noord-Holland heeft, met Amsterdam voorop, het grootste culturele aanbod en ook het grootste aantal culturele bezoekers[3]. Zuid-Holland heeft ongeveer de helft van het aantal culturele bezoekers dat Amsterdam heeft.

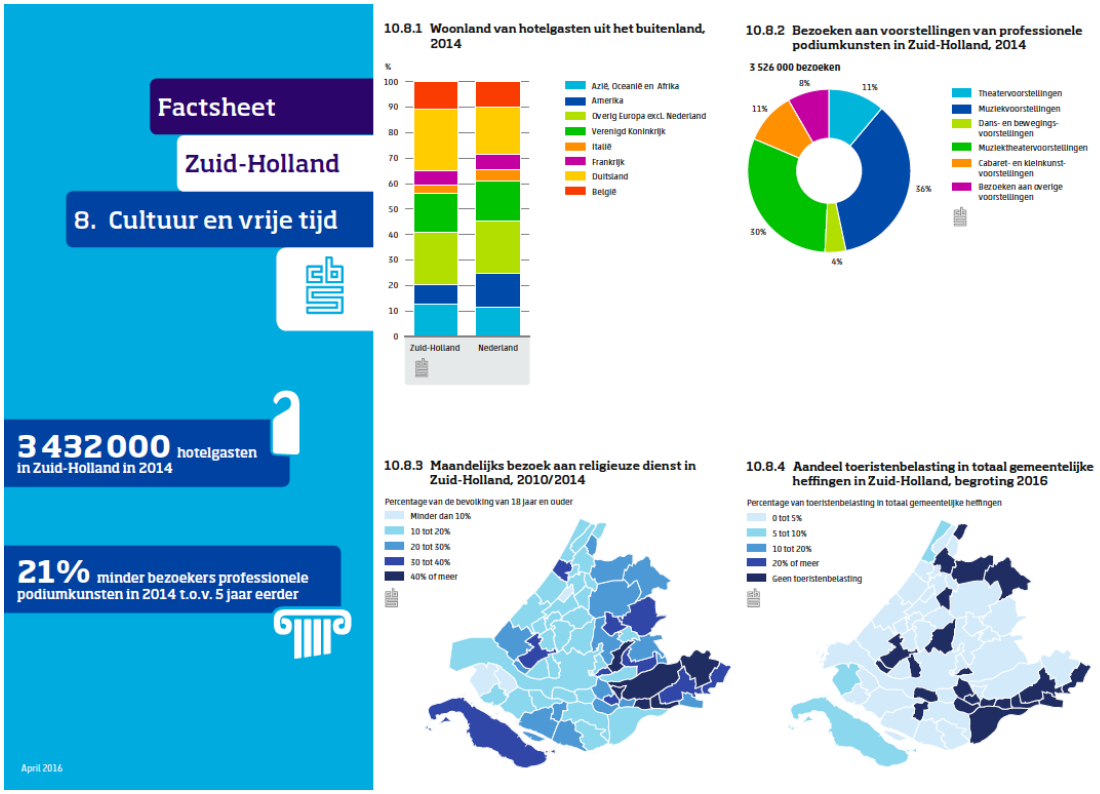

9: Cultuur en vrije tijd in Zuid-Holland

Het aantal mensen dat gebruik maakt van digitale apparaten als laptops, tablets en smartphones stijgt snel, inmiddels ook onder ouderen. Ook het gebruik van sociale media stijgt fors; een derde van de 75-plussers en nagenoeg alle jongeren gebruiken sociale media[4].

De Nederlandse economie is de laatste paar jaar weer gegroeid, na de forse recessie als gevolg van de financiële crisis. Daardoor stijgt nu ook de vraag naar woningen en de woningbouwproductie. Ook de handel, de zakelijke dienstverlening en de uitzend- en reisbranche groeit flink. De werkgelegenheid groeit, maar de inkomensgroei blijft achter. De scheve inkomensverdeling neemt toe, niet alleen in Nederland, maar in de hele Westerse wereld[5].

[3] Trends in Nederland 2018 - CBS
[4] Idem
[5] Idem

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 KvK 51498111

De aandacht voor klimaatschade door milieuvervuiling door het gebruik van fossiele brandstoffen als kolen, aardolie en aardgas, neemt toe, evenals de roep om de CO2-uitstoot fors te verlagen. Daarom worden samen met maatschappelijke partijen en het bedrijfsleven maatregelen voorbereid voor verduurzaming van de gebouwde omgeving en het verkeer, vergroening van het belastingstelsel en nieuwe energiebronnen[6]. Ook in de woonomgeving en de binnenstad zal de aandacht groeien voor mogelijkheden voor verduurzaming[7].

Toekomstverwachting

De hiervoor beschreven maatschappelijke trends en ontwikkelingen zullen waarschijnlijk deels hun weerslag hebben op de Wolwevershaven. De huizenprijzen zullen stijgen, het aantal bezoeken van dagrecreanten en cultuurtoeristen ook. De belangstelling voor cultureel en museaal aanbod neemt toe. De mogelijkheden om informatie te delen via digitale middelen nemen snel toe. Het appel dat op bewoners en ondernemers gedaan zal worden om het energieverbruik van huizen, schepen en bedrijfspanden te verduurzamen zal toenemen. Ook zal de druk om het wegverkeer te verminderen en het vervoer te verduurzamen toenemen.

10: Zonnepanelen aan boord

1.7 Beleidskaders van de gemeente en provincie

1.7.1 Bestemmingsplan Historische Binnenstad (2011)

De Wolwevershaven valt onder het bestemmingsplan Historische Binnenstad. De haven zelf heeft de bestemming ‘water’, de Wolwevershaven inclusief bebouwing heeft de dubbelbestemming ‘archeologie’ en ‘beschermd stadsgezicht’. In het bestemmingsplan, dat bij de inwerkingtreding van de Omgevingswet het omgevingsplan zal heten, zou de haven ook de bestemming ‘historische haven’ kunnen krijgen. De historische schepen zouden dan ook in de cultuurhistorische paragraaf van het bestemmingsplan opgenomen kunnen worden. In dit gebied geldt een beschermend bestemmingsplan, omdat in 1988 nagenoeg de gehele historische binnenstad is aangewezen als een van rijkswege Beschermd Stadsgezicht. Een gebied binnen een stad of dorp met een bijzonder cultuurhistorisch karakter kan door het rijk of door de gemeente aangewezen worden als een van rijkswege respectievelijk van gemeentewege beschermd stads- of dorpsgezicht. De bedoeling is dat door deze bescherming het cultuurhistorisch karakter behouden blijft. Nieuwe bouwplannen en nieuwe ontwikkelingen zijn in een beschermd stadsgezicht niet

[6] Regeerakkoord ‘Vertrouwen in de toekomst’
[7] Nationale Energieverkenning 2017, PBL en ECN

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

onmogelijk, maar bij een afweging over de wenselijkheid daarvan is het behoud van het cultuurhistorisch karakter een zwaarwegend belang.

Het havengebied van de historische binnenstad, waar de Wolwevershaven onder valt, is sinds de aanleg en de eerste bebouwing nog grotendeels onaangetast. De oude eilandenstructuur en een groot deel van de historische bebouwing zijn nog aanwezig. De haven- en rivierkades hebben een authentiek historische karakteristiek en zijn beeldbepalend voor de Dordtse historische binnenstad. De rivierkades hebben een open karakter en bieden een wijds zicht op de brede rivier en de drukke scheepvaart. De havenkades, zoals aan de Wolwevershaven, hebben een meer besloten karakter, dat door de bomenrijen wordt versterkt. De binnenstadshavens waren vroeger het toneel van veel bedrijvigheid, maar zijn nu hoofdzakelijk in gebruik als woongebied. Er is hier nog sprake is van enige functiemenging, hoofdzakelijk voor culturele functies, horeca en winkels. Dit bevordert de levendigheid.

Aan het einde van de Wolwevershaven ligt het Groothoofd met de rijkelijk geornamenteerde stadspoort. Hier zijn een hotel en een restaurant gevestigd, op één van de mooiste locaties van Nederland met een groots uitzicht over het drierivierenpunt waar de Oude Maas, de Merwede en de Noord samenkomen. Dit is het drukst bevaren rivierenpunt van Europa.

De Wolwevershaven wordt ook gekenmerkt door de museumhaven met de historische schepen die hier liggen, die een mooi historisch maritiem ensemble vormen met het Schroevendok Straatman en de voormalige pakhuizen aan de havenkades. In de aansluitende Nieuwe Haven liggen, zoals in meer Dordtse binnenstadshavens, vooral pleziervaartuigen.

Zoals in veel historische binnensteden is ook de historische binnenstad van Dordrecht niet gebouwd op veel autoverkeer en parkeerplaatsen voor auto’s. Het aantal kort parkeerplaatsen is beperkt en automobilisten worden gestimuleerd hun auto op grote parkeerplaatsen net buiten de binnenstad te laten staan. Voor bewoners en bedrijven in de binnenstad is er een vergunningensysteem. Te voet en per fiets is de binnenstad goed bereikbaar. Er zijn aanlegplaatsen voor de waterbus en er rijden bussen. Ook het treinstation ligt aan de rand van de binnenstad.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

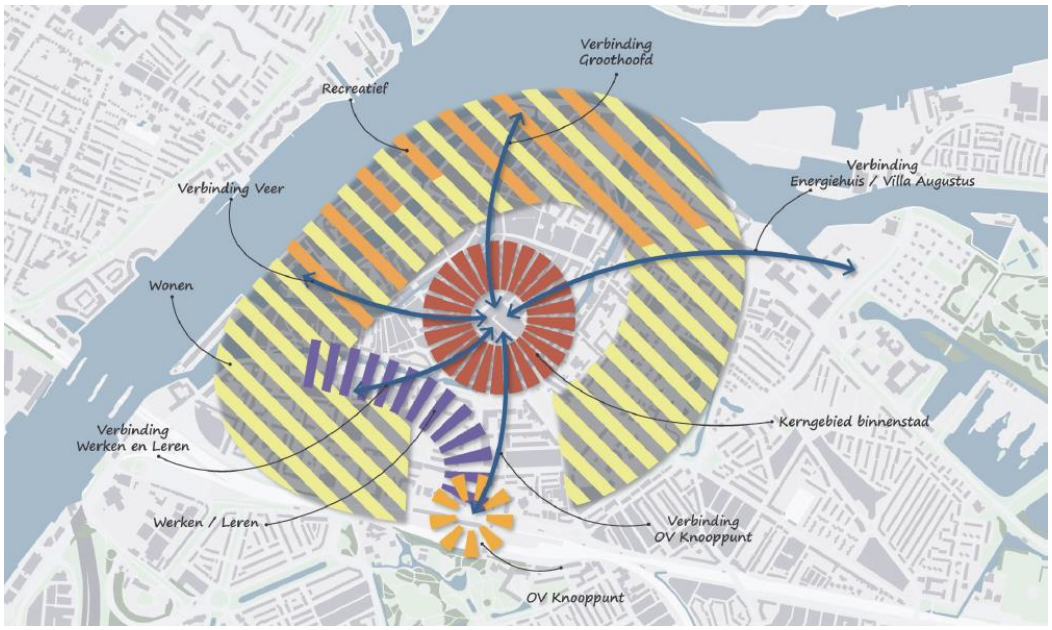

12: Expertteam visie binnenstad Dordrecht

De gemeente vindt toerisme van belang voor het economisch functioneren van de binnenstad. De gemeente ondersteunt daarom de ontwikkeling van een aantrekkelijk winkelgebied, kwalitatief goede horeca met terrassen, mooie openbare ruimte en de organisatie van evenementen. Ook de routes door de binnenstad, zoals het *Rondje Dordt* langs monumenten en musea, het maandelijkse Kunstrondje langs 60 ateliers, galeries, antiquariaten en kunst- en antiekwinkels, en het Waterrondje Dordt met een fluisterboot door de havens en over de rivier zijn aantrekkelijk voor bezoekers. De gemeente heeft aandacht voor het vergroten van de trekkracht, het versterken van de levendigheid en het verbeteren van de entrees van de historische binnenstad.

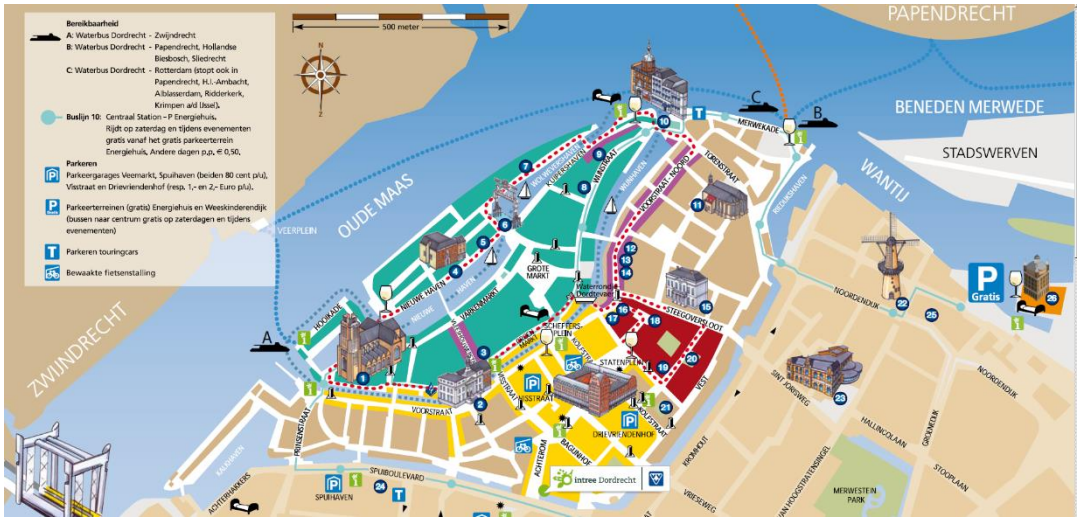

13: Rondje Dordt

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

1.7.2 Beeldkwaliteitsplan Binnenstad

Het Beeldkwaliteitsplan Binnenstad Dordrecht uit 2014 begint met de constatering dat je het beste beeld van de stad krijgt als je er bovenop kijkt. Dan zie je ‘een stad op een eiland, gevangen in de armen van rivieren’. De rivieren met hun vertakkingen en stadshavens waren de economische levensaders van de stad. Voor veel oud-Nederlandse steden en dorpen geldt dat ze om deze reden aan het water ontstaan en tot bloei gekomen zijn. Pas in de vorige eeuw met de opkomst van de trein en later het weg- en luchttransport veranderde dat. De oriëntatie van de stad keerde van het water naar het land. De binnenstadshavens en hun bebouwing verloren hun oorspronkelijke functie, totdat er door herbestemming nieuwe toepassingen voor werden gevonden. Pakhuizen werden woningen, werkplaatsen werden winkels en havens werden jachthavens of museumhavens.

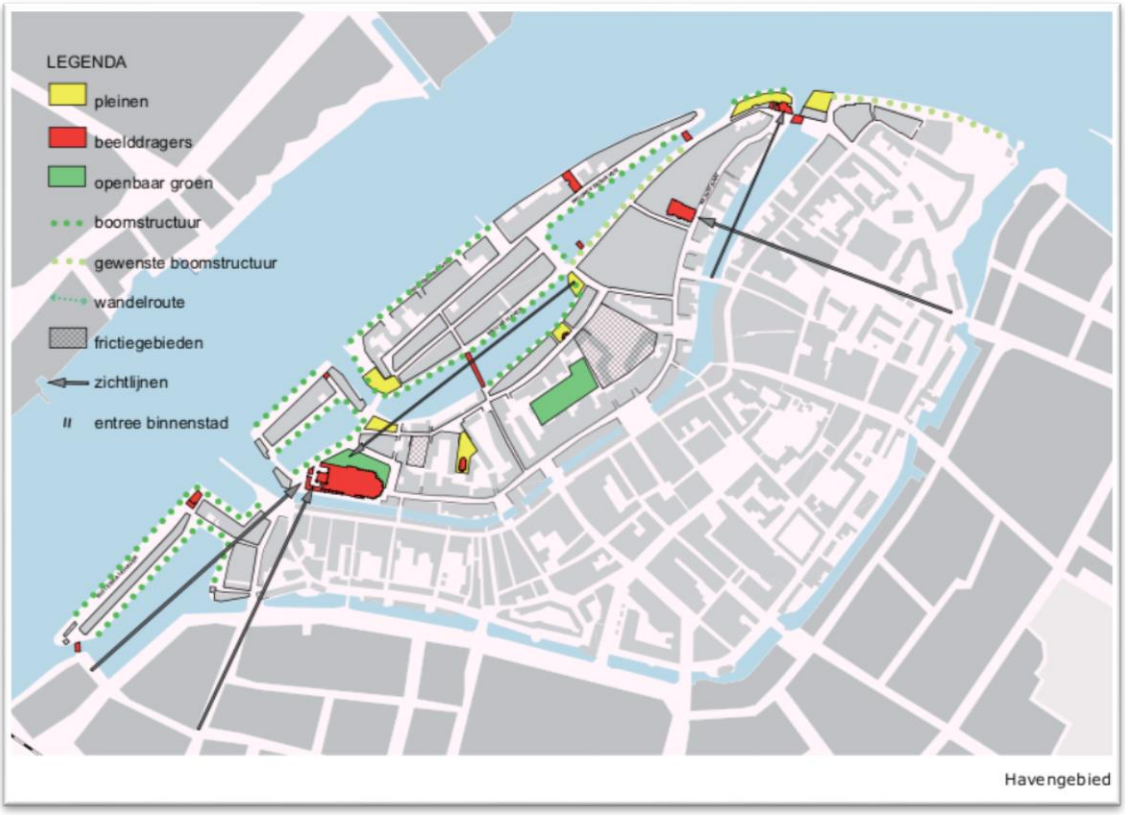

14: Bomenrij langs Kuipershaven

Het Beeldkwaliteitsplan gaat in op de inrichting van de straten en kades langs de binnenstadshavens, die ingericht worden om langs de havens te kunnen wandelen, waarbij de bomenrijen bijdragen aan de intimiteit van de openbare ruimte. Waar bomenrijen ontbreken kunnen deze worden aangevuld, zoals aan de Kuipershaven.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

Het Beeldkwaliteitsplan binnenstad omvat aanvullende welstandscriteria voor toetsing van wijzigingen in de bebouwing en inrichting van de openbare ruimte in de binnenstad. Dordrecht hanteert geen welstandsbeleid voor schepen.

1.7.4 Beleidsvisie Dordtse Binnenhavens

De gemeente stelt een beleidsvisie op voor de binnenhavens. De beleidsvisie gaat in op het gebruik van de binnenhavens door verschillende doelgroepen en voor diverse functies. De havenvisie beoogt een extra impuls te geven aan het versterken van de positie van stad aan het water met de volgende ambities: het versterken van de positionering van (Samen) Stad aan het Water en een bijdrage leveren aan een optimaal toekomstbestendig gebruik van de havens en kades.

Om de ambities te realiseren wordt onder andere ingezet op de zichtbaarheid en beleefbaarheid van het water, het zichtbaar maken van maritiem toerisme, de bereikbaarheid, toegankelijkheid en verbindingen over het water, het beter karakteriseren van de verschillende havens, het toevoegen van nieuwe functies in de havens (o.a. aantrekkelijkheid binnenstad), het versterken van de economische positie (o.a. levendige binnenstad), duurzaam gebruik en veilig gebruik van en over water

In de beleidsvisie Binnenhavens wordt verwezen naar deze visie, deze visie is een eerste uitwerking van de visie op de binnenhavens

1.7.5 Regels voor historische binnenschepen in de Wolwevershaven

De aanwezigheid van representatieve historische binnenschepen, doorgaans voormalige bedrijfsvaartuigen, speelt de hoofdrol in het gemeentelijke document ‘Nadere regels historische binnenschepen in de Wolwevershaven’ uit 2013. De gemeente wil deze schepen ligplaats bieden in de Wolwevershaven, om bij te dragen aan de instandhouding van dit erfgoed en omdat deze schepen waarde hebben voor de aantrekkelijkheid en levendigheid van de stad.

De schepen mogen geen duurzame overlast veroorzaken, maar de doelstelling is wel dat de historische schepen in de museumhaven door middel van varen, onderhoud en restauratie bijdragen aan de bedrijvigheid en dynamiek in de Wolwevershaven.

De schepen moeten aan een aantal criteria voldoen: ze moeten cultuurhistorische waarde hebben, varend zijn en ook af en toe varen en een restauratie- of instandhoudingsplan hebben. Als een schip voor langere tijd uit de haven weg is, mogen er tijdelijk andere gastschepen liggen met een vergelijkbare monumentenstatus.

Op grond van een Reglement commissie Wolwevershaven’ adviseert een daartoe aangewezen deskundige commissie het college van B&W over de regels voor de historische schepen in de Wolwevershaven en toetst potentiële nieuwe belangstellenden.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

1.7.6 Coalitieakkoord 2018-2022

De coalitie in de gemeente Dordrecht is trots op de cultuurhistorische waarde van de historische binnenstad van Dordrecht en zet in op de veranderende functie van de binnenstad van vooral winkelen naar een gebied om te beleven, ontmoeten en ontspannen. Daarbij moet er zowel aandacht zijn voor levendigheid als voor leefbaarheid.

16: Mijlpaal ‚Dordrecht viert de stad!'

Veel aandacht gaat uit naar culturele voorzieningen, culturele programma's en evenementen. De gemeente wil belangrijke historische momenten vieren met bewoners en bezoekers. Er zijn speciale activiteiten die zijn gekoppeld aan historische mijlpalen zoals Dordrecht 800 jaar stadsrechten in 2020 en 600 jaar Sint Elisabethsvloed in 2021..

17: Kaart van Dordrecht door Blaeu uit 1652

Naast dit cultuur- en festivalaanbod wil de coalitie jonge Dordtenaren betrekken om met nieuwe ideeën de stad een hipper imago te geven. Ook wil de coalitie de mogelijkheden van Dordrecht als waterstad beter benutten door meer activiteiten op en rond het water te organiseren.

1.7.7 De opgave Levendige Binnenstad

De gemeente Dordrecht heeft in het Politiek Akkoord 2014-2018 de ambitie uitgesproken om één van de beste binnensteden van Nederland te zijn. Daartoe heeft de gemeente al veel geïnvesteerd in culturele voorzieningen, openbare ruimte en vernieuwing van gebouwen. De jury die Dordrecht verkoos als 2e Beste Binnenstad 2015-2017 prees de inzet op hoogwaardige restauratieve voorzieningen en een goed cultuuraanbod, die een impuls geven aan de stad.

18: Dordts Patriciërshuis

Bij de culturele voorzieningen in de binnenstad horen het Dordrechts Museum, het Hof van Nederland, het Nationaal Onderwijs Museum, het Energiehuis, The Movies, Kinepolis en Kunstmin, maar zeker ook het *Museum aan de*

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

Maas, gevestigd in het Dordts Patriciërshuis aan de Wolwevershaven en de Museumhaven met het Schroevendok.

1.7.8 Evenementenbeleid

Dordrecht doet het goed als evenementenstad. Er zijn veel lokale evenementen met vooral een maatschappelijke betekenis. Daarnaast zijn er periodiek terugkerende evenementen zoals *Dordt in Stoom* en Open Monumentendag, maar ook eenmalige grote evenementen, zoals de Mijlpalen, die naast eigen bewoners ook een landelijke uitstraling en aantrekkingskracht hebben. De gemeente vindt evenementen belangrijk voor de levendigheid, het imago en de economie van de stad. In het evenementenbeleid richt de gemeente zich op een mix van diverse soorten evenementen en op spreiding in tijd, plaats en doelgroep. Er komt meer nadruk te liggen op de aspecten veiligheid en duurzaamheid bij het organiseren van evenementen.

Bekende evenementen als Kerstmarkt, Dordt in Stoom, Big Rivers en de Boekenmarkt trekken samen meer dan een miljoen bezoekers naar de binnenstad.

19: Dordt in Stoom

De huizen, gebouwen en schepen in de Wolwevershaven kunnen zich uiteraard presenteren tijdens de Open Monumentendag in september. Daarnaast kunnen nieuwe initiatieven op het gebied van evenementen en amateurkunst de betrokkenheid van bewoners vergroten en bijdragen aan het vernieuwen van het culturele aanbod.

1.7.9 De Waterdriehoek en de Erfgoedlijn Waterdriehoek

De 'Waterdriehoek' wordt gevormd door UNESCO Werelderfgoed Kinderdijk, Nationaal Park De Biesbosch en de Binnenstad van Dordrecht. De grote rivieren verbinden deze drie iconen. In dit gebied komen de Zuid-Hollandse verhalen van het water samen: van overstromingen en inpolderingen, molens en gemalen, scheepsbouwers en baggeraars. Het water was en is de levensader voor de handel en welvaart. Tal van organisaties werken samen aan een regionaal investeringsprogramma om de Waterdriehoek te versterken.

Vanuit Dordrecht is de insteek:

1. Het beter zichtbaar en beleefbaar maken van water in de stad, vanaf het land.
2. Het toevoegen van nieuwe functies op het water, met een toegevoegde waarde voor het land.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

3. Versterken van routes en vervoer over en langs water.
4. Het beter zichtbaar en beleefbaar maken van de maritieme historie en historische verbondenheid en afhankelijkheid van de stad met het water.

Een aantal projecten is al gerealiseerd, andere worden uitgevoerd of onderzocht. Ook het maken van een toekomstverkenning en uitvoeringsplan voor de Wolwevershaven maakt hiervan onderdeel uit. Het doel is dat het varend erfgoed in samenhang met het industrieel erfgoed Schroevendok Straatman en met het Patriciërshuis beter tot hun recht komen en de haven een impuls geven, vooral ook in de wintermaanden.

Ook de provincie Zuid-Holland werkt mee om de Waterdriehoek te versterken. Daartoe ondersteunt de provincie zowel de Landschapstafel Waterdriehoek als de Erfgoedlijn Waterdriehoek. De Erfgoedlijn is één van de zeven ‘erfgoedlijnen’ die de geschiedenis van het landschap beter zichtbaar en beleefbaar maken. Er komt wellicht een achtste maritieme erfgoedlijn, die de lijn van Hoek van Holland naar Gorinchem verbindt. Een erfgoedlijn is een geografische lijn (bijvoorbeeld een kust, trekvaart, oude duinenrij of eiland) die verschillende punten op de kaart verbindt tot één geheel met een gemeenschappelijk historisch verhaal. Partijen in het gebied van een erfgoedlijn werken samen aan het uitwerken van plannen. Gezamenlijk beschrijven zij een wensbeeld en een meerjaren-investeringsprogramma. Als het provinciaal bestuur het met de voorstellen eens is, wordt er een lijst met projecten en een bijdrage van de provincie vastgesteld in een Maatregelenpakket erfgoedlijnen, dat jaarlijks opnieuw wordt vastgesteld.

De erfgoedlijn Waterdriehoek vertelt het verhaal van het water, mensen en machines in Zuid-Holland. De Waterdriehoek bestaat uit de volgende elementen: de rivieren Oude Maas, Merwede en Noord en hun oevers en dijken, historische waterstaatsobjecten zoals molens en gemalen, buitendijkse elementen als griendheuvels en griendketen, eendenkooien en watergebonden industriële objecten als scheepswerven.

20: Erfgoedlijn Waterdriehoek

Om in aanmerking te komen voor subsidie uit de erfgoedlijn Waterdriehoek moeten projecten bijdragen aan de aantrekkelijkheid, toegankelijkheid en zichtbaarheid en aan de toeristisch-recreatieve structuurversterking van de regio. De erfgoedtafel zal zich de komende jaren vooral richten op het maritiem en industrieel erfgoed. Het Patriciershuis en de restauratie van het Schroevendok Straatman hebben onder andere subsidie uit de erfgoedlijn Waterdriehoek gekregen .

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

1.7.10 Verhaallijn van het NBTC 'Nederland Waterland'

Het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) verzorgt Holland Marketing voor het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Het NBTC heeft 10 verhaallijnen ontwikkeld om toeristen kennis te laten maken met Nederland, waaronder de verhaallijn 'Nederland Waterland'. Omdat een groot deel van Nederland onder de zeespiegel ligt, zijn hier eeuwenlang maatregelen toegepast om het land te kunnen bewonen, bebouwen en bewerken. Dijken en dammen, molens en gemalen, polders en weteringen, grachten en kanalen, bruggen en sluizen, scheepswerven en schepen; ze kenmerken onze steden en dorpen en maken ze geliefd bij bewoners en bezoekers. De verhaallijn 'Nederland Waterland' verbindt kenmerkende watericonen en ontsluit daarmee het verhaal van de wording van Nederland. Met Dordrecht, Kinderdijk en Biesbosch heeft de regio 3 van de 12 watericonen.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

2. De omwonenden aan het woord

2.1 Een samenhangende visie voor de Wolwevershaven

In het vorige hoofdstuk is een flink aantal beleidskaders, ontwikkelplannen en programma's beschreven. Daaruit blijkt dat de kaders voor wat er in de Wolwevershaven wel en niet mag plaatsvinden duidelijk zijn: de Wolwevershaven ligt in het beschermd stadsgezicht, is rijk aan beschermde monumenten en er gelden regels voor de kwaliteit van de historische schepen. Tegelijk wordt duidelijk dat er diverse plannen zijn voor een verdere ontwikkeling van de historische binnenstad, die ook de Wolwevershaven en haar bewoners raken. Wat tot nu toe echter ontbreekt is een samenhangende visie voor de Wolwevershaven. Daardoor is het niet echt helder welke gevolgen de gemeentelijke en provinciale plannen voor de binnenstad nu voor de Wolwevershaven en haar bewoners kunnen hebben. Wat door de één gezien zou kunnen worden als een kans, zou voor de ander juist een bedreiging kunnen zijn. Het ontbreken van zo'n samenhangende visie kan aanleiding geven tot een gebrek aan vertrouwen in de gemeente of in de bewoners, terwijl een communicatie en transparantie noodzakelijke voorwaarden zijn voor een goede samenwerking.

In het vorige hoofdstuk kwamen de overheden aan het woord. In dit hoofdstuk is het woord aan de betrokkenen bij de Wolwevershaven: de bewoners van de huizen en de schepen en de mensen die hier een voorziening of een bedrijf gevestigd hebben. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de strategische vraagstukken rond de thema's wonen, werken, voorzieningen en openbare ruimte.

2.2 Bewonersbijeenkomsten

Voor het maken van een toekomstverkenning met uitvoeringsplan voor de Wolwevershaven is het van groot belang om te weten wat de wensen en ideeën zijn van de mensen die in dit gebied wonen en werken. Daarom zijn er twee werkbijeenkomsten georganiseerd met de bewoners en gebruikers van de Wolwevershaven, één specifiek voor de bewoners en eigenaren van de historische schepen en één voor alle bewoners en gebruikers. Daarna zijn diverse gesprekken gevoerd met bewoners en organisaties aan de haven om dieper op de genoemde onderwerpen in te gaan.

2.5.1 Werkbijeenkomst bewoners historische schepen

De bijeenkomst met de bewoners van de historische schepen was goed bezocht en constructief. De avond startte met de opmerking van de adviseurs van het Mobiel Erfgoed Centrum dat de Historische Haven met historische schepen in de Wolwevershaven zo 'onzichtbaar' lijkt: niet genoemd in gemeentelijke beleidsnota's, geen richtingbordjes op straat, geen informatie bij de schepen ... zij vragen zich af hoe dat komt? Deze opmerking wordt door de scheepsbewoners gedeeld, waarbij wordt gemeld dat er wel al eerder wensen en ideeën zijn doorgegeven aan de

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

gemeente. Ook heeft een aantal scheepsbewoners aan de gemeente laten weten dat zij graag wat meer reuring bij de schepen willen.

Aan de hand van een presentatie is verder gepraat over wat voor soort Historische haven de scheepsbewoners graag zouden willen zien in de Wolwevershaven.

Voorbeelden van erfgoedhavens elders in het land lieten vier uitgesproken mogelijkheden zien:

1. een erfgoedhaven kan een topcollectie laten zien van zeer authentieke en bijzondere schepen,
2. een erfgoedhaven kan ook een meer informatieve en educatieve functie hebben en uitleg geven aan het publiek wat de betekenis is van de historische schepen in de haven.
3. Een derde vorm is een historische haven met een buurtfunctie, waarin de bewoners van de schepen samenwerken met de bewoners van de huizen om een aantrekkelijke leefomgeving te realiseren.
4. Een vierde mogelijkheid is om een historische haven in te richten als een beleveniscentrum voor het publiek, dat zodoende zelf kan ervaren wat historische schepen zijn en kunnen.

De eerste en laatste mogelijkheid vielen duidelijk af, maar de tweede en derde vielen wel in de smaak en bieden ook meerwaarde voor de Wolwevershaven.

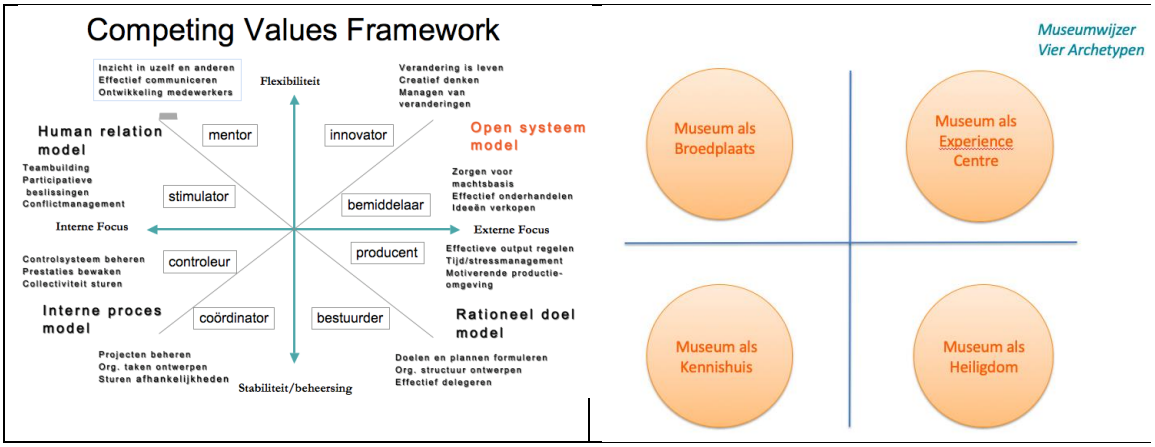

Een combinatie van een Kennishuis en een Broedplaats leggen het accent op een historische haven die een verbindende waarde heeft voor de omwonenden in de buurt en die een educatieve waarde heeft voor de bezoekers aan de Wolwevershaven.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

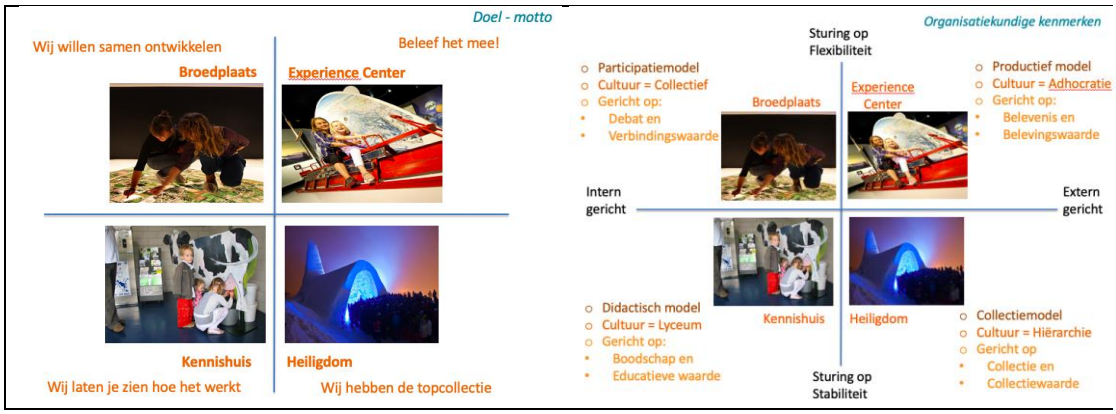

Voor de scheepsbewoners staat voorop dat de haven een prettige leefomgeving blijft. Een overdaad aan toeristen en grootschalige evenementen wordt minder gewaardeerd. Maar wat meer reuring bij de schepen zou best kunnen. Er worden verschillende wensen en ideeën naar voren gebracht, sommige vooral ruimtelijk, sommige meer sociaal of cultureel.

Sociale ideeën

- Nodig buurtbewoners uit aan boord en leer elkaar beter kennen

Culturele ideeën

- Maak een film over de vroegere en huidige functie van de historische schepen en het schroevendok Straatman in de Wolwevershaven
- Organiseer een Wolwevershavenconcert op het water
- Geef informatie aan vaarpassanten over culturele en recreatieve mogelijkheden in de binnenstad, bijvoorbeeld via een infotasje aangereikt door de brugwachters of door de watersportverenigingen
- Ontwikkel kleine culturele evenementen op en bij de schepen en programmeer optredens aan boord of tijdens kleine vaartochten (voorbeeld Piushaven in Tilburg https://www.piushaven.nl/evenementen)
- Betrek de schepen bij het organiseren van de Kerstmarkt – geef elk schip de traditionele kerstboom voor in de top van de mast – en zorg voor lichtsnoeren die de contouren van de schepen laten zien
- Houdt een ‘Verlichte schepen-avond’ tijdens de donkere dagen voor kerst
- Verzorg een training voor de stadsgidsen over de historische schepen en het belang van de scheepvaart voor de Wolwevershaven en voor Dordrecht
- Ontwikkel een arrangement met vaartocht, rondleiding langs de schepen, bezoek aan Museum aan de Maas en wat te eten en drinken
- Benut de geschiedenis van het Schroevendok Straatman en maak zichtbaar hoe de scheepslift functioneerde

Ruimtelijke ideeën

- Verbeter de bestrating rond de kade en het Vlak

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

- Zorg voor goede loopplanken en op- en afstapvoorzieningen
- Realiseer een steigerplan, waardoor de schepen schuin met de kop naar de wal afmeren en daardoor beter zichtbaar zijn en werk de nutsvoorzieningen, zoals drinkwater, elektriciteit en riolering, daarin weg
- Benut de Kuipershaven kant van de haven beter, vooral in de winter
- Plaats informatieborden, eventueel met QR-codes, bij de schepen en bij het begin en eind van de Historische haven Wolwevershaven, dus bij de Roobrug en de Damiatebrug
- Plaats wegwijzerbordjes naar de Historische haven Wolwevershaven
- Plaats bomen aan de Kuipershaven
- Realiseer een wandelpad met banken langs de kade aan de Kuipershaven en verplaats de parkeerstrook

2.5.2 Werkbijeenkomst alle bewoners en gebruikers Wolwevershaven

Enkele weken na de eerste bijeenkomst met de scheepsbewoners vond de werkbijeenkomst plaats waarvoor alle bewoners en gebruikers van de Wolwevershaven waren uitgenodigd. Deze bijeenkomst verliep aanvankelijk nogal stroef en emotioneel. Een aantal aanwezigen verliet na korte tijd de bijeenkomst, na duidelijk gemaakt te hebben dat er volgens hen niets veranderd hoeft te worden aan de Wolwevershaven. Bewoners gaven aan bang te zijn dat hun woongenot ondergeschikt gemaakt zal worden aan commerciële en toeristische belangen. De gemeente is dit niet van plan.

De bewoners hebben samen via een Kwartetspel Wolwevershaven aangegeven hoe de haven versterkt zou kunnen worden op de volgende aspecten: Cultuur, Economie, Cultuurhistorie, Ruimtelijke kwaliteit, Recreatie en Ecologie. Er zijn zes groepen aan het werk gegaan met het kwartetspel[8] en er zijn veel waardevolle wensen en ideeën uit naar voren gekomen.

Ideeën uit Wolwevershaven

Onderwerp	Wie doet mee	Met welke middelen	Herkomst middelen	Welke stappen
Ruimtelijke kwaliteit - Kuipershaven toegankelijk maken voor voetgangers - Mooie bestrating, inclusief banken en groen	Gemeente Bewoners	Geld	Gemeente	Herinrichting Kuipershaven
Cultuurhistorie - Relatie scheepvaart en bebouwing - Cursus ontwikkelen voor stadsgidsen - website Wolwevershaven	Schippers Gemeente Bewoners	QR-scan Informatiebord (bescheiden afmeting)	Overheid: gemeente en provincie	VVV en Stadsgidsen: meer nadruk leggen op de schepen
Cultuurhistorie	Gemeente in overleg met	Geld	Uit het cultuurbudget	Samenwerking gemeente,

[8] Zie het Kwartetspel Wolwevershaven in de Bijlagen.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

- Website en kleine infoborden - Respect tonen voor toeristen die van rust genieten en daarom de Wolwevershaven zo waarderen	schippers en bewoners	Informatie van en door de bewoners	van de gemeente	schippers en walbewoners
Recreatie - Klein B&B-achtig logeren op schepen	Schippers			
Ecologie - Intensiever vervoer: parkeren buiten de stad en vervoer de stad in				
Economie en recreatie - Behoudt kwaliteit leefomgeving - Geen kermis en massatoerisme				
Extra thema 'Gastvrijheid' - Schepencarrousel - A-niveau inrichting - Steigers - Gevels Kuipershaven aankleden - Sfeer van de Haven verbeteren - Infoborden	Schepen Bewoners Havendienst	Gaat soms niet om geld, maar om mogelijk maken MV-middelen Creativiteit	Actievere rol gemeente Eigen initiatief stimuleren Ideeën aandragen	

Er zijn zeven jokers ingezet, met de volgende onderwerpen:

- Wolwevershaven open voor recreatievaart
- Afmeergelegenheid creëren voor kleine schepen (geen overnachtingen)
- Zijde Kuipershaven toegankelijk maken voor historische schepen
- Fietsboten naar Riedijkshaven
- Beperking emissie stookgassen
- Geen kermis / poppenkast
- Gastvrijheid bevorderen

Het Kwartetspel heeft een aantal duidelijke conclusies opgeleverd:

- De bewoners en gebruikers van de Wolwevershaven vinden de thema's Ruimtelijke kwaliteit en Cultuurhistorie veruit het belangrijkst.
- De volgende wensen zijn vaak naar voren gekomen:
    - Maak de walkant van de Kuipershaven toegankelijk voor voetgangers, zonder verlies van parkeerplaatsen voor bewoners, en zorg voor bomen, groen en plantenbakken.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

- Leg de relatie tussen scheepvaart en de bebouwing, verbeter de toegankelijkheid en zichtbaarheid en geef informatie over de schepen in de Historische haven Wolwevershaven.
- Bewaar de schoonheid van het gebied. De intimiteit van de Wolwevershaven is een essentieel kenmerk en exclusiviteit en stilte zijn voor de bewoners essentiële waarden.
- Zorg voor een goede samenwerking, communicatie en transparantie tussen de gemeente en de bewoners.

2.3 Gesprekken met betrokken organisaties

Naast de twee werkbijeenkomsten is er ook uitgebreid gesproken met een aantal bij de Wolwevershaven betrokken organisaties. Ook met hen zijn de sterke en minder sterke kanten van de Wolwevershaven besproken en in het verlengde van wat naar voren is gebracht tijdens de werkbijeenkomsten met de bewoners van de schepen en de huizen zijn hun ideeën om de kwaliteit van de Wolwevershaven te versterken verkend.

In het volgende hoofdstuk worden de naar voren gebrachte suggesties verder uitgewerkt.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

3. Toekomstverkenning Wolwevershaven

3.1 Kernwaarden en kwaliteiten

De **kernwaarde** van de Wolwevershaven is vooral de bijzondere ruimtelijke kwaliteit. De Wolwevershaven heeft, als één van de binnenstadshavens in de historische binnenstad van Dordrecht, een geheel eigen karakteristiek. De meest opvallende **kwaliteiten** van de Wolwevershaven zijn ten eerste de degelijkheid van het ensemble van solide historische panden, schepen en maritiem erfgoed, die een zekere intimiteit en rust uitstraalt, wat nog versterkt wordt door de aanwezigheid van water en bomen. Ten tweede straalt de haven schoonheid uit, door de hoge cultuurhistorische waarde van het grote aantal gebouwde monumenten en varende monumenten in de Historische haven Wolwevershaven, met als uniek beeldbepalend element het monumentale Schroevendok met scheepslift van Straatman aan de ene zijde van de haven en de markante Damiatebrug aan de andere zijde.

Het is aardig om op te merken dat deze kwaliteiten - degelijkheid en schoonheid - twee van de drie criteria benaderen die de Romeinse bouwmeester Vitruvius gebruikte als normatieve criteria voor het beoordelen van architectuur. Volgens Vitruvius is er sprake van goede architectuur als er een evenwicht is tussen ‘sterkte’ (firmitas), ‘schoonheid’ (venustas) en ‘bruikbaarheid’ (utilitas). Vitruvius legde daarmee de basisprincipes neer voor de Westerse architectuur.

21: Monumenten in de Wolwevershaven

Deze principes worden nog altijd gebruikt als uitgangspunten voor de welstandsbeoordeling in Nederland.

Het derde principe van Vitruvius, ‘bruikbaarheid’ (utilitas), is de kwaliteit die naar de mening van een aantal bewoners en betrokkenen bij de Wolwevershaven nog verbeterd kan worden. De wensen en suggesties die naar voren gebracht zijn betreffen voornamelijk de informatievoorziening, zichtbaarheid en toegankelijkheid van de beeldbepalende cultuurhistorische objecten in en langs de haven. Als deze kwaliteit door deze suggesties verbetert en de bruikbaarheid van de Wolwevershaven wordt vergroot, draagt dat bij aan het welstandsniveau van de gehele Wolwevershaven.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

Het is van eminent belang om bij de verdere ontwikkeling van het gemeentelijk en provinciaal beleid dat van invloed is op de historische binnenstad van Dordrecht, en dus ook voor de Wolwevershaven, rekening te houden met deze kernwaarden en kwaliteiten van de Wolwevershaven. Tijdens de bijeenkomsten met de bewoners van de schepen en de panden langs de haven bleek dat een aantal mensen vreest dat de intimiteit en rust die kenmerkend is voor de Wolwevershaven aangetast kan worden als er teveel gestuurd wordt op commerciële evenementen en activiteiten gericht op toeristen.

22: Cultuurhistorie biedt inspiratie

Daarom is het van belang om te kijken naar die kruispunten, waar beleidsmatige uitgangspunten en maatschappelijke ontwikkelingen én de wensen van de bewoners met betrekking tot het handhaven en versterken van de kernwaarden en kwaliteiten van de Wolwevershaven elkaar raken. Het streven is te komen tot een integrale visie, waarbij sociale, economische en ruimtelijke aspecten tegen elkaar worden afgewogen. De toekomstverkenning moet zowel recht doen aan de wens van bewoners om de leefkwaliteit van hun haven en huizen te beschermen, als vooruitlopen op de maatschappelijke ontwikkelingen die zich voordoen en waar de overheid, met het oog op het algemeen belang, beleidslijnen voor uitzet.

23: Prettige verblijfsruimte

3.2 Suggesties voor versterking Wolwevershaven

Uit de werkbijeenkomsten en de verdiepende gesprekken met bewoners en organisaties komt een beeld naar voren van de Wolwevershaven als één van de meest bijzondere plekken in de historische binnenstad van Dordrecht, waar de ruimtelijke kwaliteit en de cultuurhistorische waarden hoog zijn. De bruikbaarheid van

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

de Wolwevershaven kan echter wel verbeterd worden. Hiervoor zijn de volgende mogelijkheden genoemd.

3.2.1 Herinrichting Kuipershaven

Bewoners en betrokken organisaties noemen vaak dat een herinrichting van de Kuipershaven een grote bijdrage zal leveren aan het verbeteren van de bruikbaarheid van de Wolwevershaven, maar ook aan het verhogen van de ruimtelijke kwaliteit. Een wandelpad langs de kade, zoals aanwezig is bij de kade tussen de Damiatebrug en het Groothoofd, is een veelgehoorde wens. Daarbij is het wel gewenst dat de bewoners hun parkeergelegenheid behouden. Bij een herinrichting van de kade van de Kuipershaven zouden de parkeerplaatsen aan de kant van de huizen gesitueerd kunnen worden, zoals ook bij het laatste deel voorbij de Damiatebrug het geval is. Het plaatsen van een bomenrij, zoals in het Beeldkwaliteitsplan Binnenstad is vermeld, zal de haven visueel aantrekkelijker maken. Ook het plaatsen van bloembakken en banken is als wens genoemd.

25: Wandelpad langs de kade

26: Kuipershaven zonder schepen

Een herinrichting van de Kuipershaven is eveneens een voorwaarde voor een beter gebruik van deze kant van de Wolwevershaven voor historische schepen. Voor het aanmeren van schepen is de Kuipershaven op dit moment niet ideaal. De geparkeerde auto’s die tot over de kaderand uitsteken maken de ligplaatsen hier niet aantrekkelijk. Nu ligt de Kuipershaven een groot deel van het jaar leeg. Deze kant van de haven kan vaker gebruikt worden door

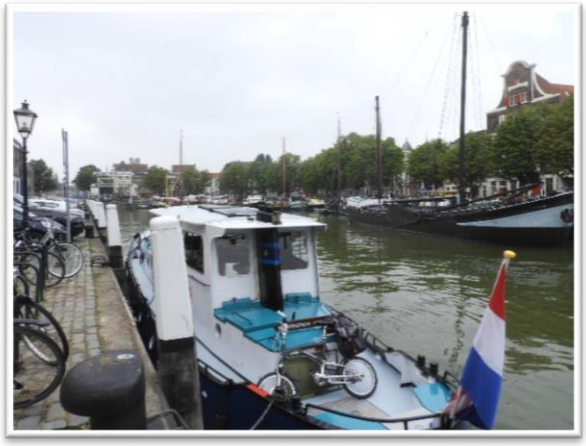

27: Auto's tot aan de kaderand

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

historische passantenschepen en door varende historische schepen van de Schepencarrousel, die maximaal 3 maanden mogen blijven liggen. Een mogelijkheid is ook het uitnodigen van een tentoonstellingsschip, dat laat zien hoe het leven aan boord van een binnenschip in de eerste helft van de vorige eeuw eruitzag. Bij eventueel plaatsgebrek kunnen de fietsvakantieschepen ook afmeren aan de Riedijkshaven. Ook kunnen charterschepen van de bruine vloot uitgenodigd worden om hier in de wintermaanden te liggen.

Een eventueel tijdelijke alternatieve mogelijkheid zou kunnen zijn om een drijvende wandelsteiger langs de Kuipershaven te leggen, waarlangs schepen kunnen aanmeren. Vanwege de stroming en het getij moet deze steiger wel aan zware palen vastliggen. Een nadeel is dat de doorvaartbreedte met enkele meters beperkt wordt.

3.2.2 Synode 5D met 3D virtuele reconstructie van panden en schepen

De relatie tussen de scheepvaart en de bebouwing en de verborgen geschiedenis van de schepen en panden in de Wolwevershaven kan zichtbaar gemaakt worden met behulp van de Synode 5D techniek. De Synode 5D is een 3D virtuele reconstructie van markante plekken in de binnenstad van Dordrecht, waarmee de bezoeker thuis via een PC of laptop of ter plekke via een tablet of smartphone via een plattegrond 360˚ om zich heen kan kijken en kan zien hoe de omgeving er in diverse tijdsperioden uitzag. Er kan informatie voor verschillende doelgroepen en een doorkliksysteem voor verdere informatie gemaakt worden. De Synode 5D techniek biedt de mogelijkheid om virtueel ‘binnen’ te kijken, zonder daadwerkelijk naar binnen te gaan en biedt daarmee een ideale mogelijkheid om informatie over de schepen en de bebouwing aan de Wolwevershaven toegankelijk en inzichtelijk te maken, zonder dat de drukte door extra bezoekers toeneemt. De Synode 5D sluit daarmee goed aan bij de ingetogen wijze van informatieoverdracht aan bezoekers die de bewoners van de Wolwevershaven prefereren. De Synode 5D Stichting is bereid om met de bewoners en gebruikers van de Wolwevershaven te bekijken hoe een realisatieplan voor de Wolwevershaven opgezet kan worden.

3.2.3 Maritieme expositie in Dordts Patriciërshuis

In de kelder van het Dordts Patriciërshuis wordt een ruimte ingericht worden met een permanente expositie en wisseltentoonstellingen over de ontwikkeling van de scheepvaart in de Wolwevershaven en de relatie tussen de scheepvaart en de bebouwing. Er kan een film gemaakt worden die de bezoeker met behulp van een virtual reality bril meeneemt en onderdompelt in de wereld van de scheepvaart in vroeger tijden, maar ook kan laten beleven hoe het nu is om in een historisch schip te wonen of ermee te varen. Een kennismaking met maritieme ambachten en nijverheid kan ook ontwikkeld worden. Aanvullend hierop kan ook gebruik gemaakt worden van de maritiem-historische verhalen en van immaterieel erfgoed als maritieme ambachten, kleding, gerechten en muziek. Ook kan de bezoeker op deze manier ervaren hoe de werking is van de scheepslift van het Schroevendok Straatman. Omdat de bezoekers de expositie binnen in het Dordts Patriciërshuis

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

kunnen zien sluit deze suggestie goed aan bij de ingetogen wijze van informatieoverdracht aan bezoekers die de bewoners van de Wolwevershaven prefereren.

3.2.4 Steigerplan Historische haven Wolwevershaven

De inrichting van de Historische Haven Wolwevershaven kan sterk verbeteren door een slim steigerplan te ontwikkelen, waardoor de schepen anders aanmeren en beter zichtbaar zijn. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door de schepen in het brede deel van de haven in visgraat aan te leggen. Hiervoor moeten stevige steigers en meerpalen aangebracht worden, die bestand zijn tegen stroming en getij. Ook moet er een aanvaarbeveiliging komen bij het Schroevendok Straatman en de Roobrug, bijvoorbeeld door middel van een zwaaipaal. Een voorbeeld van zo'n steigerplan is te vinden in de Bijlagen. Er zijn diverse historische havens die een visgraat of een al dan niet drijvende steiger hebben aangelegd, omdat de historische schepen op deze manier veel beter tot hun recht komen. Bovendien kunnen de nutsvoorzieningen nagenoeg onzichtbaar worden aangebracht en kunnen informatieborden stevig en goed leesbaar worden neergezet.

28: Achterste schepen zijn niet goed zichtbaar

29: Historische haven Leiden: schepen in visgraat

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

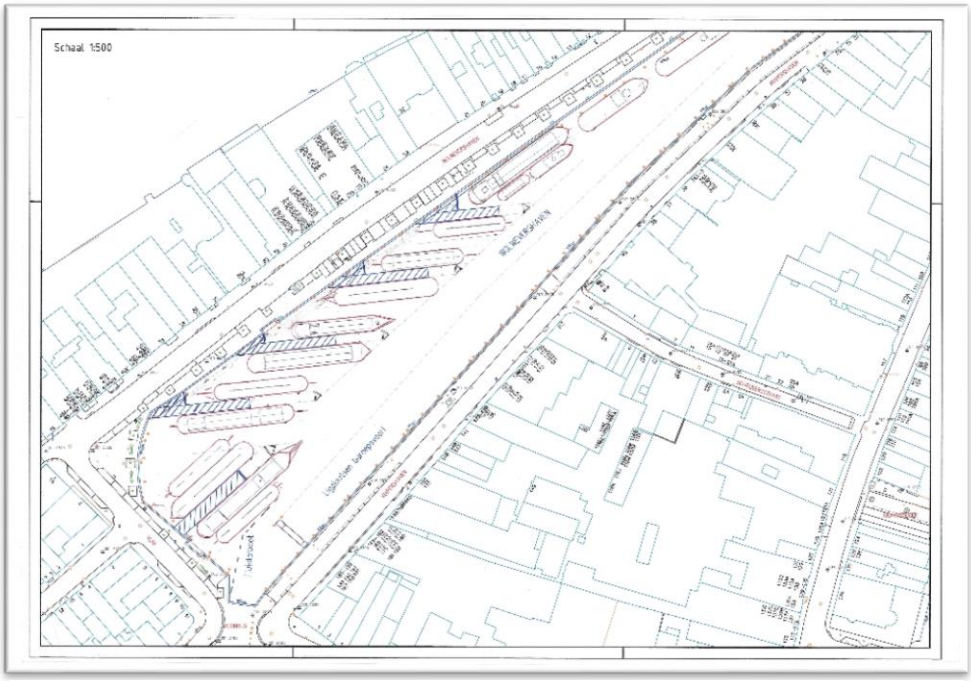

30: Steigerplan Wolwevershaven in visgraat

31: Museumhaven Gouda met schepen in visgraat

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

3.2.5 Schroevendok Straatman als cultureel podium

Het Schroevendok Straatman is een industrieel Rijksmonument en de enige in zijn soort in Nederland. Het Schroevendok en de schepen in de Historische Haven passen goed bij elkaar, want beide vertegenwoordigen het maritieme erfgoed van de eerste helft van de vorige eeuw. Het Schroevendok is een imposante en intrigerende blikvanger en een gezichtsbepalend element in de Wolwevershaven en zal binnenkort gerestaureerd worden. Het is niet meer goed mogelijk om het Schroevendok en de Scheepslift in operationele staat tentoon te stellen. Wel is het mogelijk om een visuele presentatie te maken van de werking van de scheepslift, omdat er beeldmateriaal is bewaard van het werk dat vroeger hier werd uitgevoerd. Dit zou een onderdeel kunnen zijn van de maritieme expositie die in het Dordts Patriciërshuis ontwikkeld kan worden.

32: Schroevendok met ruimte voor drijvend cultureel podium

Het zou een optie kunnen zijn om een klein drijvend podium aan te leggen bij het Schroevendok waar heel kleinschalige optredens kunnen plaatsvinden, waarbij de horeca verzorgd kan worden door het restaurant ’t Vlak. De toeschouwers kunnen op de brug en bij het terras van restaurant ’t Vlak staan of zitten. De programmering zou een voorbeeld kunnen nemen aan de kleinschalige culturele en culinaire voorstellingen die de Piushaven in Tilburg organiseert. Hierbij kan gedacht worden aan muziek, gedichten en toneel of aan kleine vaartochten in combinatie met culinaire en educatieve onderwerpen.

33: Ruimte voor publiek aan de kade

3.2.6 Maritieme Dochters van Dordrecht

Dordrecht heeft diverse vrouwen gekend die een maritiem beroep hadden. Vrouwen werkten bijvoorbeeld als rederes en als scheepsmaakster, zoals bijvoorbeeld Cornelia de Heer, geboren in 1753 te Dordrecht en overleden in 1825 te Dordrecht,

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

die als koopvrouw en rederes in de archieven staat. Vaak konden zij deze stap pas zetten na het overlijden van hun man. Riek van Blokland-Visser heeft onderzoek gedaan naar beroepen in het verleden in de Drechtsteden en Erica van Doremalen heeft onderzoek gedaan naar de scheepswerven in Dordrecht en heeft voorbeelden van vrouwen die een scheepswerf hebben overgenomen.

De organisatie van Dochters van Dordrecht wil in 2019 gelegenheden aangrijpen om de verborgen geschiedenissen van Dordtse vrouwen openbaar te maken. Samen met deze onderzoeksters, de scheepsbewoners en het Dordt Patriciërshuis zou er een tentoonstelling gemaakt kunnen worden naar de rol die vrouwen speelden in de maritieme geschiedenis van Dordrecht, gekoppeld aan de publiciteit rond het jaar van de 'Dochters van Dordrecht'. Landelijk heeft de inzet voor 'het jaar van de vrouw' al geleid tot het standaardwerk "1001 vrouwen" van historica Els Kloek, die nieuwe boeken in voorbereiding heeft. In Dordrecht werkt journaliste Saskia Lensink aan het boek over Dochters van Dordrecht. De presentatie wordt in 2019 verwacht.

3.2.7 Pieter Boele op stoom

De stoomsleper Pieter Boele is als vooruitgeschoven post het visitekaartje van het Maritiem Museum Rotterdam aan de Wolwevershaven en de binnenstad van Dordrecht. De Pieter Boele neemt deel aan diverse maritieme evenementen in en buiten Dordrecht en versterkt informatie aan bezoekers via een website, een informatiebord en bezichtigingen aan boord. Een app en QR-code kan daaraan nog toegevoegd worden.

34: Rijnstoomsleper Pieter Boele

De medewerkers van de Pieter Boele willen graag in samenspraak met het Dordts Patriciërshuis arrangementen maken, waarbij bezoekers een rondvaart aan boord van de Pieter Boele kunnen maken. Omdat het 3 dagen duurt om de stoomketel te verwarmen, kan deze mogelijkheid goed gecombineerd worden als de Pieter Boele naar een evenement moet. Er kan al voor de zomer van 2019 een planning gemaakt worden.

3.2.8 Aansluiten bij de riviercruiseschepen

Aan boord van de riviercruiseschepen die Dordrecht en Kinderdijk aandoen worden arrangementen aangeboden. In dit jaar wordt door Dordrecht Marketing in overleg met Kinderdijk nader onderzoek gedaan naar hoe de stad beter kan profiteren van deze groep bezoekers, waarvan ruim van te voren bekend is wanneer en hoe lang ze komen en waar ze vandaan komen. Het zijn veelal geïnteresseerde toeristen. De verhalen over de maritieme historie van Dordrecht, waaronder de historische

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

schepen in de Historische haven Wolwevershaven en het schroevendok Straatman, zijn interessant voor bezoekers,. De verhalen over de maritieme geschiedenis van Dordrecht en de Waterdriehoek worden goed op elkaar afgestemd worden.

3.2.9 Prettige buitenruimte

De kades langs de Wolwevershaven kunnen goed gebruikt worden om in alle rust langs de haven te wandelen en de monumentale schepen en panden, de Damiatebrug en het Schoevendok Straatman te bekijken. De bomenrij en de banken langs de Wolwevershaven en het Vlak maken deze kade een aangenaam gebied om te verblijven. Aan de Kuipershaven kan dit nog sterk verbeteren, als hier een soortgelijke invulling gerealiseerd wordt. Een prettige en informatieve buitenruimte draagt bij aan de bruikbaarheid van de haven.

Op het gebied van de informatievoorziening, zichtbaarheid en toegankelijkheid kunnen hier nog een aantal punten worden verbeterd.

35: Parkeerplek voor fietsen gewenst

36: Mogelijke locaties voor steigers voor kleine boten

- Er kunnen fietsbeugels geplaats worden, zodat fietsen niet meer tegen de relingen langs de kade gezet hoeven te worden.
- Informatieborden over de Historische haven Wolwevershaven bij de Roobrug en de Damiatebrug
- Informatieborden bij de schepen
- Prettige en goed beloopbare bestrating op het wandelgedeelte langs de haven
- Routeborden naar de Historische haven Wolwevershaven bij de aanlooproutes naar de binnenstad: de waterbussteiger, het NS-station en de parkeerterreinen bij het Energiehuis en de Weeskinderendijk
- Een steiger waar kano's en sloepen tijdelijk kunnen aanleggen, bijvoorbeeld in de hoek van het Vlak en de Wolwevershaven, bij het Schroevendok Straatman of tussen de Pieter Boele en de Damiatebrug

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

3.2.10 Taskforce verduurzaming Wolwevershaven

Een taskforce bestaande uit gemotiveerde bewoners van de huizen en schepen aan de Wolwevershaven zou kunnen onderzoeken op welke manier de huizen en schepen kunnen verduurzamen, maar ook hoe het brengen van een bezoek aan de Wolwevershaven duurzamer gemaakt zou kunnen worden. Gedacht zou kunnen worden aan het bevorderen van elektrische sloepen en watertaxi's, aan het toepassen van warmtepompen aan boord van de schepen, aan het plaatsen van oplaadpunten voor elektrische fietsen en laadpalen voor elektrische auto's en aan het onderzoeken van de mogelijkheid van autodelen. De Duurzaamheidsfabriek in het Leerpark en andere organisaties en initiatieven die zich bezighouden met het verduurzamen van de leefomgeving kunnen wellicht behulpzaam zijn met kennis en fondswerving.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

Deel 2 Plan Wolwevershaven

4. Hoe verder?

4.1 Sociaalmaatschappelijke karakteristieken en kwaliteiten

Tijdens de werkbijeenkomsten en de gesprekken met bewoners en gebruikers is ook gesproken over de sociaalmaatschappelijke karakteristieken van dit gebied. Welke kwaliteiten vinden de bewoners en gebruikers dat zij hebben? Uiteraard zijn de bewoners niet allemaal over een kam te scheren, maar toch valt een aantal karakteristieken op:

1. Bij de keuze tussen 4 archetypen Historische Havens is de keuze voor de Wolwevershaven die van Kennishuis en Broedplaats.
2. **De bewoners willen de ruimtelijke kwaliteit van de Wolwevershaven behouden en versterken.** De Wolwevershaven heeft een heel eigen karakter, met een aansluitend ensemble van water, kade en bebouwing met monumentale pakhuizen, woonpanden, een museum, historische schepen en de markante Damiatebrug en het Schroevendok Straatman met enige horeca aan de uiteinden. De haven heeft een intieme, omsloten sfeer die rust en respect voor het verleden uitstraalt.
3. **De bewoners hebben oog voor schoonheid en cultuurhistorie** en willen zich inzetten om de bijzondere geschiedenis en verhalen van de ontwikkeling van de Wolwevershaven te behouden, te delen en de haven beter toegankelijk te maken.
4. **Een aantal bewoners en gebruikers wil wat meer reuring**, door hoogwaardige en kleinschalige culturele informatie en presentaties te organiseren, waarin ook de cultuurhistorie en de verbinding tussen de schepen, haven en omringende panden verteld wordt.
5. **Een aantal bewoners en gebruikers wil meer samenwerken**, door elkaar te ontmoeten en beter te leren kennen, wensen en ideeën uit te wisselen en gezamenlijk projecten aan te pakken.
6. **Een aantal bewoners en gebruikers is ondernemend** en legt eigen initiatief aan de dag om culturele voorzieningen en activiteiten te ontwikkelen.

4.2 Richting uitvoering

Deze Toekomstverkenning wordt voor verspreiding voorgelegd aan het college van B&W. Na akkoord wordt deze gedeeld met de bewoners en gebruikers van de Wolwevershaven. Voordat de ideeën en verdere plannen uitgevoerd kunnen worden moeten deze mogelijk nog door de gemeenteraad worden goedgekeurd, bijvoorbeeld als plannen binnen gemeentelijke programma's vallen of er ook gemeentelijk budget nodig is. Niet alle plannen hoeven eerst via de gemeenteraad. Dit geldt voor plannen die de bewoners en gebruikers gewoon zelf kunnen uitvoeren en voor plannen die al

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

zonder nadere gemeentelijke besluitvorming binnen een lopende regeling uitgevoerd kunnen worden.

De uitvoering van (een aantal van) de 10 deelplannen kan en hoeft niet allemaal tegelijk te gebeuren. Enkele plannen vragen om snelle actie, omdat anders de programma's of projecten waaraan deze gekoppeld kunnen worden al voorbij zijn of andere focuspunten kunnen kiezen. Andere plannen zijn complexer of duurder en zullen een langere voorbereidingstijd nodig hebben om ze realiseerbaar te maken.

4.3 Een snelle start hoeft niet te wachten

Het starten met die deelplannen waar snelle actie voor nodig is hoeft niet te wachten totdat er duidelijkheid is over de realiseerbaarheid van alle plannen. Zo is bijvoorbeeld voor het plan om voorbereidingen te treffen voor het aansluiten van de Wolwevershaven bij de Synode 5D snel actie nodig om een consortium te vormen en fondsaanvragen voor te bereiden.

WAT	WIE	WANNEER
Herinrichting Kuipershaven • Wandelpad • Parkeren verschuiven • Bomenrij • Banken	**Gemeente**, bewoners Kuipershaven	Opnemen bij uitvoering van Beeldkwaliteitsplan Binnenstad
Synode 5D • Consortium • Fondsaanvragen • Informatie verzamelen	**Stichting Verborgen Stad**, bewoners huizen en schepen Wolwevershaven, Dordts Patriciërshuis	Z.s.m. starten met het vormen van een consortium om fondsaanvragen op te stellen en een planopzet te maken.
Maritieme expositie in Patriciërshuis • Bouwplan kelder • Expositie-ontwerp • Fondsaanvragen • Verhalen en rekwisieten verzamelen	**Dordts Patriciërshuis, bewoners schepen**, Pieter Boele, Maritiem Museum Rotterdam, Schroevendok Straatman	Starten met opzetten van werkgroep die het concept verder uitwerkt.
Steigerplan Wolwevershaven • Ontwerp maken en doorrekenen • Begroting	**Gemeente**, bewoners schepen	Opnemen bij uitvoering van Havenvisie Dordrecht.
WAT	WIE	WANNEER
Schroevendok cultureel podium • Restauratie	Gemeente, Tapasbar 't Vlak, bewoners	Het Schroevendok is gerestaureerd. Tegelijk kan een plan gemaakt

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

• Ontwerp cultureel podium • Plan voor programmering	omringende schepen en huizen	worden voor de aanleg van een cultureel podium.
Maritieme Dochters van Dordrecht • Plan uitwerken • Informatie zoeken • Publiciteit	Organisatie Dochters van Dordrecht, bewoners van schepen, opstellers website van historische beroepen in Dordrecht, Dordts Patriciërshuis	Oppakken in verband met het 'Dochters-jaar'
Pieter Boele op stoom • Planning afstemmen • Rondvaarten organiseren	**Pieter Boele, Dordts Patriciërshuis**	Z.s.m. kan de coördinator van de Pieter Boele met het Patriciërshuis een jaarplanning maken voor arrangementen en vaartochten.
Prettige buitenruimte • Werkgroep opzetten • Inventariseren actiepunten • Plan van aanpak	Bewoners van schepen en huizen, gemeente	Nader onderzoek
Taskforce verduurzaming • Interesse peilen voor opstarten taskforce • Inventarisatie van duurzame mogelijkheden en peilen van animo • Plan van aanpak uitwerken • Fondsaanvragen • Start uitvoering	Bewoners van schepen en huizen, Duurzaamheidsfabriek, gemeente, RVO, Mondriaan Fonds	Nader onderzoek.

4.4 Ontwikkeladvies

Deze toekomstverkenning heeft als ambitie om een integrale visie te zijn, waarbij sociale, economische en ruimtelijke aspecten worden afgewogen. De visie is daarmee het kader voor de verschillende deelplannen in het uitvoeringsplan die de Wolwevershaven en haar bewoners en gebruikers direct of indirect treffen.

Het is van belang om de centrale rol van bewoners en betrokken partijen te benadrukken bij de uitvoering van de deelplannen. Zorg er daarom voor dat er bij de te kiezen ontwikkelingen een heldere vertegenwoordiging van de bewoners en betrokken partijen aanwezig is. Kies bijvoorbeeld voor:

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

Op beleidsniveau	Projectteam en werkgroep(en) per deelplan	- Trekker - Vertegenwoordigers van bewoners - Stadsdeelcoördinator Gemeentelijke diensten, zoals: - Bouwen en wonen - Milieu en beheer - Cultuur en erfgoed - Economische Zaken - Havendienst
Op bestuurlijk niveau	Stuurgroep	- Wethouder - Gebiedsmanager - Opgave Levendige Binnenstad
Klankbord	Klankbordgroep of platform	- Bewoners - Ondernemers

De Toekomstverkenning Wolwevershaven en de tien deelplannen uit het Uitvoeringsplan moeten verder besproken worden met de bewoners en andere direct belanghebbenden, want draagvlak is essentieel voor een succesvolle uitvoering. Vervolgens moeten de deelplannen samen met de betrokken partijen verder uitgewerkt worden tot haalbare projectplannen, projectopdrachten of samenwerkingsovereenkomsten. Het Uitvoeringsplan geeft een handvat om de visie gefaseerd uit te gaan voeren, waarbij sommige projecten al snel opgepakt kunnen worden, of zelfs snel opgepakt moeten worden, omdat ze samenhangen met andere ontwikkelingen.

Een belangrijke eerste stap is het bespreken van de Toekomstverkenning en het Uitvoeringsplan met de bewoners en gebruikers van de Wolwevershaven en de partijen die bij de uitvoering van de deelplannen betrokken kunnen worden. Tevens moet er een verder uitgewerkte concrete uitvoeringsparagraaf gemaakt worden die de partijen bijeenbrengt en de projectopdrachten uitwerkt. De bewoners kunnen zelf een belangrijke rol spelen in de uitvoering van de deelplannen, maar het is in eerste instantie nodig dat er projectleiding komt, die het collectieve belang voor ogen houdt en de partijen bijeenbrengt en zorgt dat zij kunnen starten.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

5. Communicatie en participatie

5.1 De communicatieopgave

Voor een goede uitvoering van de deelplannen is betrokkenheid en instemming van de bewoners en gebruikers van de Wolwevershaven van belang. Een heldere en open communicatie en transparantie over de plannen en de uitvoering daarvan zijn daarbij een belangrijke opgave.

5.2 De communicatie-uitgangspunten

Een goed uitgangspunt voor de communicatie tussen de gemeente en de bewoners van de Wolwevershaven zou de stelling kunnen zijn dat wat goed is voor de bewoners ook goed is voor bezoekers aan de Wolwevershaven.

De bewoners, de gemeenschap rondom de Wolwevershaven, moeten de belangrijkste begunstigden zijn van de uitvoering van de plannen in deze toekomstverkenning, omdat het gaat om hun leefomgeving. Zij moeten worden betrokken bij de besluitvorming over deze plannen. Participatie en samenwerking tussen gemeente, bewoners, bedrijven en gebruikers van de Wolwevershaven is de sleutel om conflicten te voorkomen en het mogelijk te maken dat zowel bewoners als bezoekers beide kunnen genieten van het vele culturele erfgoed in de Wolwevershaven.

Materieel en vooral ook immaterieel cultureel erfgoed is een levend concept dat sterk verbonden is met de mensen die ervoor zorgen. Bewoners zijn actief betrokken bij dit erfgoed en bij de instandhouding ervan. Zij zijn degenen die het duurzaam behouden van dit erfgoed mogelijk maken.

Bezoekers moeten zich ervan bewust zijn (of hiervan bewust gemaakt worden) dat cultureel erfgoed kwetsbaar is en met zorg behandeld moet worden. Het vertellen van de verhalen over het cultureel erfgoed en het digitaal delen van informatie zijn goede mogelijkheden om de bezoekers te wijzen op hun medeverantwoordelijkheid voor de instandhouding van het erfgoed dat zij bezoeken of bekijken.

Bezoekers van cultureel erfgoed willen doorgaans kunnen leren en groeien door hun bezoek. Daarbij is informatie van belang, maar ook de interactie en uitwisseling met de mensen die voor dit cultureel erfgoed zorgen, in levenden lijve of door middel van een eigen ervaring, levendige presentatie of digitale ervaring.

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcentrum.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111

BIJLAGEN

A. Presentatie tijdens werkbijeenkomsten
B. Samenvatting reacties van bewoners en betrokkenen
C. Literatuur en beleidsnota's
D. Steigerplan en indelingsplan schepen in Wolwevershaven

MEC Stichting Mobiel Erfgoed Centrum
Bezoekadres: Westblaak 5C | 3012 KC, Rotterdam
Postadres: Haringvliet 68 | 3011 TG, Rotterdam
info@mobielerfgoedcenturm.nl
www.mobielerfgoedcentrum.nl
ABN AMRO
IBAN NL80ABNA0422953555
BTW 8500.54.643.01 **KvK** 51498111